

Diaconaat als kloppend hart van de prediking

*‘Ons geloof, het geloof van de christenen, daar zit schrik in. Het heeft weet van de complete rotzooi die deze wereld is. Daar schrik je van. Van de drek en het afval en het puin. Dat eerst. En pas dan komt de blijde boodschap. Eerder is er geen enkele reden om dom grijnzend op de kansel te gaan staan en de mensen voor je, met hun echte nood, met hun kapotte huwelijken en zieke kinderen, mensen die hun broers en zussen verliezen en van wie de ouders dementeren, mensen met gebroken harten en gekrenkte trots, om die met slap gemoedelijk geleuter en sociale kitsch in slaap te sussen.’ (Esther Maria Magnus, *Mintijteer*, 2016, 224)*

In de onlangs vertaalde en veelgeprezen roman *Mintijteer* van Esther Maria Magnus klinkt te midden van de grote Gods vragen onderhuids flink wat kritiek op de prediking. De Duitse schrijfster is opgegroeid in een deels protestantse en deels rooms-katholieke atmosfeer, en herinnert zich uit de jaren negentig van de vorige eeuw vooral veel van wat zij ervoer als maakbaarheidsprediking. Daarin viel het Koninkrijk van God, waarin recht en vrede heersen, ongeveer samen met onze bereidheid om de ‘handen en voeten’ van het evangelie en van Jezus Christus te worden. De deceptie die dit soort prediking voor haar oplevert is schrijnend als noch deze naïeve prediking, noch God zelf bij machte blijken om de barre werkelijkheid van lijden, onrecht en dood merkbaar

uit te bannen. Genoeg om je geloof voorgoed te verliezen. Tenzij God zelf zich laat kennen, maar hoe dan?

Dit voorbeeld raakt aan de fundamentele vragen van dit themanummer van *Handelingen* naar de verhouding en wederkerigheid tussen de vanouds vaak gescheiden werelden van prediking en diaconaat, van verzoening in woord en daad. Het gaat daarbij, zo leren we uit artikelen, namelijk niet alleen om *practice what you preach*, dus om een geloofwaardige congruentie tussen spreken en handelen, maar fundamenteel om een récht doen aan de werkelijkheid van God en die van alledag waarin mensen zich gaande houden.

In vier stappen bezien we de oogst van dit nummer en reflecteren op de vraag: ►

1. Wat is of kan diaconale prediking zijn en welke functie kan het hebben?
2. Hoe uit het zich in kenmerken en betrokkenen?
3. Hoe kan de voorganger de preekvoorbereiding vormgeven in relatie tot de participanten?
4. Hoezeer heeft diaconaat een gemeenschap nodig?

Meerduidig begrip

Bij diaconaat gaat het om vragen van armoede, uitsluiting en allerlei andere vormen van materiële en sociale nood. Diaconale prediking is die prediking waarin deze ter sprake komt. Dat kan op verschillende manieren gebeuren, zoals uit de bijdragen blijkt. De preek kan ingaan op een bepaald diaconaal thema, bijvoorbeeld de positie, behandeling en opvang van vluchtelingen. Uit de bijbelteksten zelf kunnen armoede en dergelijke aan de orde zijn.

Een andere mogelijkheid is dat diaconaat noch als thema noch als zodanig nadrukkelijk in het te behandelen tekstgedeelte aanwezig is, maar door de voorganger wel verbonden wordt met de leefwereld van de hoorders in haar sociale dimensies. We merken daarbij op dat er veel meer diaconaat in de teksten zelf zit dan vaak beseft wordt. In de Bijbel gaat het om concrete mensen in concrete sociaaleconomische verhoudingen. Wie hier attent op is, zal ontdekken dat er eigenlijk weinig teksten zijn zonder diaconaal gehalte. Er is sprake van een verkeerde vergeestelijking als hieraan geen recht gedaan wordt.

Diaconale prediking vereist dan ook een kritisch kijken naar onze wijze van exegetiseren en

theologiseren. In zijn artikel biedt Trinus Hoekstra een voorbeeld van hoe een bepaalde theologie geen recht doet aan de diaconale dimensie van de Bijbel. Diaconale prediking is bijna een tautologie, zonder te beweren dat prediking in diaconaat opgaat.

Ook de sociale en culturele samenstelling van de hoorders speelt een rol. Zoals Van Well aangeeft in zijn artikel komt het diaconaat in migrantenkerken als het ware vanzelf aan de orde: 'Wij doen geen diaconaat, wij zijn diaconaat.' Dat diaconaat er als het ware met extra inspanning ingebracht moet worden, zegt iets over wie de *mainstream* kerken vormen – ongeënuanceerd gesteld: blanke middenklassers.

Doel en aard van diaconale prediking

Uit de bijdragen kunnen we verschillende doelen van de diaconale prediking opmaken, die overigens samen kunnen optreden. Het kan gaan, zoals we zojuist aangaven, om het recht doen aan de te behandelen tekst. Dat kan, zonder een blauwdruk voor het handelen te geven, een perspectief bieden op mens, samenleving en schepping die voor de duiding van deze van belang is.

Om heel kort een aanduiding te geven: het maakt uit of men iemand met een verstandelijke beperking als een beeldrager van God ziet, die daarom recht heeft op een leven naar haar of zijn mogelijkheden of dat men deze mens als een defect in de schepping ziet of als een straf van God.

Deze prediking kan (mede) tot doel hebben om de hoorders gevoelig te maken voor noden, om ze daarvan bewust te maken en om ze te motiveren en te stimuleren tot een diaconale

levenspraktijk en deelname aan diaconale activiteiten. Een doel en effect kunnen zijn dat mensen die diaconaal actief zijn, zich gesteund en geïnspireerd weten. Dat geldt ook voor degenen die een bepaalde nood zelf ondergaan (werkloosheid, een overbelaste mantelzorger enzovoort). Verder is nog te noemen: het stem geven aan hen die in het dominante discours niet of maar ten dele gehoord worden.

Het is goed om zich ook in de prediking deze doelen voor ogen te stellen. Elke preek vraagt immers om een bezinning op focus en functie ofwel beoogd effect. Passend bij het beoogde doel, hanteert de prediker verschillende stijlvormen: argumentatief, attenderend, uitnodigend, uitdagend, troostend, confronterend of bijvoorbeeld ironiserend. Daarbij is tevens de vraag aan de orde of de prediker zich werkelijk richt op concrete noden en mensen stimuleert tot ondersteuning en hulp aan anderen. Bijvoorbeeld het maatje worden van iemand met een handicap en of ook de maatschappelijke en politieke context aan de orde komt, bijvoorbeeld de ontwikkelingen in de zorg.

Het is daarbij goed om te beseffen dat de preek niet alles kan en moet doen. Er zijn daarnaast andere werkvormen binnen de kerk om verder in te gaan op de zaken die in de preek aan de orde kwamen of die juist misschien aan de preek vooraf gingen. Er zijn de ervaringen die opgedaan zijn in het diaconale werk (weet de voorganger daarvan?). Of de gespreksgroepen in gemeente en parochie of gemeente-avonden. Via sociale media kan een voorganger peilen wat er in kringen leeft, ook als onderdeel van de preekvoorbereiding en veel diverse contacten onderhouden. Daarbij kunnen en

moeten ook de verschillen van inzicht die er ongetwijfeld in de lokale geloofsgemeenschap zijn ter sprake komen.

Participanten in de preekvoorbereiding

Wat betekent dit alles nu voor de preekvoorbereiding? Daarover een aantal opmerkingen.

Het interview met professor Eelke de Jong laat zien hoezeer kerkgangers verlangen dat niet alleen hun hoofd, maar ook hun hart geraakt wordt. In de homiletiek is hiervoor vanouds veel aandacht, ook al vanuit de retorica. Predikanten zullen de hoorder niet alleen willen overtuigen, maar ook in vervoering brengen, ze zullen de hoorder willen verleiden om zichzelf te gaan verhouden tot wat de predikant naar voren brengt. Daarvoor is meer nodig dan alleen rationele overtuigingskracht, hoewel die ook zeker telt. Hoorders hebben zelf hun bagage bij zich aan kennis en/of levenservaring en willen daarin serieus genomen worden. Moraliserende terechtwijzingen werken averechts. Daarmee bedoelen we het gemakkelijk uitspreken of impliciet veronderstellen van morele oordelen die geen recht doen aan de situatie en niet op kennis van zaken gebaseerd zijn.

Dat wil niet zeggen dat prediker zich slechts terughoudend zal opstellen en zich in algemeenheden zal hullen. Juist dat roept irritatie op (De Leede & Stark 2013). De hoorder wil namelijk best op zijn of haar verantwoordelijkheden gewezen worden, verlangt er ook naar om aan het denken gezet te worden, juist omdat het leven vanuit een gelovige identiteit om heldere keuzes vraagt.

Professor De Jong geeft aan hoezeer gezag

verdiend moet worden, op grond van deskundigheid en een solidariserende houding met de hoorders. Altena geeft daarvan een voorbeeld, waaruit blijkt hoe hij het oordeel over politiek aan de hoorders zelf overlaat, want dat is niet zijn deskundigheid. Maar hij stelt wel specifieke vragen vanuit de Schriften die de hoorders meenemen. Om vervolgens zelf vanuit een nieuw perspectief de werkelijkheid waarin ze leven waar te nemen en te kunnen peilen in relatie tot hun eigen participatie.

De prediker reikt dus aan en helpt de hoorders om waar te nemen en te duiden. Daarbij worden de hoorders zelf uitgenodigd om zich ofwel via de zaak waar het om gaat, ofwel via identificaties met personen uit de verhalen van Heilige Schriften en voorbeelden te verbinden aan de preek. Dat doen de hoorders sowieso zelf via hun eigen gedachten, zo blijkt niet alleen uit de ontwapenende beschrijving van de deelnemers aan de kerkdienst bij Cazemier, maar ook uit een Deens onderzoek. Datgene wat hoorders aan de preek overhouden, is niet zozeer de inhoud ervan, de argumentatie of de leerstelling, maar veelal hete associatieve verband dat zij leggen met hun eigen leven (Gaarden 2014). Dáár komt herkenning en verbinding tot stand, en slechts daaruit komt mogelijk handelen voort. Dat vraagt van de prediker evocatieve prediking, die het eigen denken en ervaren van de hoorders stimuleert.

De vraag naar de concreetheid en naar het gezag van de preek is overigens sterk sociaal en cultureel bepaald. Van Well geeft aan hoe degenen die zélf 'object' van diaconaal handelen zijn, in staat blijken om anderen bij te staan. De preek van Marzouk Aulad Abdellah en de

voorschriften die Arslan Karagül beschrijft, laten zien hoezeer in de islam-ethiek een mate van plicht en vrijwilligheid hand in hand gaan. Voorschriften scheppen helderheid: ze belasten niet alleen, maar ze ontlasten ook degenen die zich moreel al te snel verantwoordelijk zouden weten.

Piramide

Maar hoe doe je in een preek eigenlijk een beroep op geweten en handelen? In de Duitstalige homiletiek wijst Martin Hoffmann op de zogenaamde 'ethische piramide' als het gaat om prediking inzake bijvoorbeeld maatschappelijke vraagstukken.

De basis van de piramide wordt gevormd door de *waarneming van de concrete werkelijkheid*. Deze werkelijkheid omvat de tekst, situatie en context die aan de orde zijn. In de waarneming van deze werkelijkheid vallen de eerste beslissingen omtrent de insteek van de prediking.

In een tweede laag vinden we de *motieven* die een rol spelen: goederen, waarden, deugden en plichten. Deze vragen om inleving in persoon, traditie en bijvoorbeeld biografie. In de prediking kan deze laag bij voorkeur tot uitdrukking komen in verhalen en voorbeelden, *good and bad practices*.

De derde laag wordt gevormd door de normen, waarbij cultuur en ook geloofsleer in beeld zijn. Hier gaat het om het bespreken van bijvoorbeeld criteria waaraan men getoetst wil worden.

De top vervolgens bestaat uit de uiteindelijke handelingen, woorden en gedragingen van mensen, die gevormd blijken te zijn door de

drie lagen daaronder. Wie dus aan de bovenkant iets wil beïnvloeden, zal om te beginnen oog moeten hebben voor de 'onderkant' en de andere lagen die in wisselwerking elkaar beïnvloeden.

Exegese en commentaren

Hier komen we terug op het eerder door ons genoemde punt van de diaconale dimensie van de Bijbel. Als het gaat om waarneming van de teksten die aan de orde zijn, is het vergroten van het repertoire van de predikant essentieel. Verschillende auteurs van de bijdragen in dit themanummer geven aan hoezeer een diaconale dimensie van de preek niet zozeer gezocht, als juist gevonden wordt, veelal in de omgang met de Schriften. Maar hoe vindt men deze?

Dat kan allereerst door zelf in gesprek te zijn met een diversiteit aan hoorders en vooral met belanghebbenden en ervaringsdeskundigen, zoals Van Well aangeeft. Een prediker die zich alleen door zichzelf laat gezeggen, verruimt nergens de hermeneutische horizon. Het lezen van bijbels-theologische literatuur en commentaren die specifiek oog hebben voor de diaconale dimensie van de Schriften, vergt keuzes en oefening. Preekvoorbereiding op zichzelf vraagt telkens om het bewust worden, opschorten en onder kritiek stellen van eigen vooringenomenheden. Een commentarens serie als *Preaching Gods Transforming Justice* kan helpen om oog te krijgen voor gemarginaliseerde stemmen in de tekst en de actuele context (Allen e.a. 2011).

Het draagt ook bij aan het vergroten van het eigen stijlrepertoire, want diaconaal preken kan ook de taal van de litanie, de klacht en de aanklacht krijgen in plaats van een argumen-

tatief betoog. André Resner geeft in zijn *Living in-Between* een voorbeeld van een bijbels-theologische exegese die ook de zogenaamde 'diaconale teksten' kritisch onder de loep neemt. Zo wordt de 'arme weduwe' uit Markus 12, die haar hele levensonderhoud in het offerblok bij de tempel doet, in preken veelal geprezen als voorbeeldfiguur en als iemand die zelfs méér dan de tienden geeft. Terwijl je deze tekst in de context van het Markusevangelie zeker ook kunt lezen als religiekritiek en aanklacht tegen het corrupte systeem van de tempelelite die 'de huizen van de weduwen' opeet (Resner 2015, 65). Ook Hoekstra geeft in zijn interpretatie van de prediking én het handelen van Jezus een voorbeeld van zo'n lezing.

Dit vraagt om studie en om kritische hermeneutiek, waarbij de vragen van Van de Kamp leidraad kunnen zijn. Met daarnaast de altijd relevante vraag: wie heeft belang of baat bij deze lezing en interpretatie en waarom? Duidelijk is ook dat diaconaat niet alleen of allereerst iets is van het handen en voeten geven aan het geloof, maar dat in dit handelen zelf geloof verborgen zit. Prediking is dan explicitering van dat geloof.

Diaconaat en gemeenschap

Diaconaat is niet alleen iets van bewustwording en handelen op individueel niveau. Voor diaconaat is een dragende, stimulerende gemeenschap nodig. Diverse bijdragen benadrukken hoezeer juist de deelnemers aan liturgie en prediking elkaar kunnen aanvullen, ook in het interpreteren van de Schriften in hun eigen leven. Het zou echter naïef zijn om te denken dat dit zonder conflicten gaat. Juist de prediking kan

een verhelderende rol spelen waar het gaat om het inzicht in elkaars motieven, om botsende wereldbeelden en confronterende ervaringen. Niet toevallig wordt de dialoog door diverse auteurs als belangrijk benoemd: de prediking is een katalysator van het geloofsgesprek.

Tegelijkertijd is ze meer dan dat: in het samenvallen van woord en daad in de liturgie zelf, in het versmelten van zingen, bidden, delen van woorden en delen van brood en wijn, kunnen deelnemers verzoening met zichzelf en met de altijd ook vreemd blijvende ander, met Christus Zélf, ervaren. Diaconaat kan aldus niet zonder gemeenschappen van mensen die dit geheimenis als inspiratiebron delen en er woorden en symbolen voor vinden om dat uit te drukken.

In de inleiding gaven we aan dat diaconaat tot de kern van het christelijk geloof behoort. Als dat zo is – en dat ondersteunen we van harte – dan is de vraag of en hoe het diaconaat in de prediking ter sprake komt geen vrijblijvende zaak, maar een zaak van ultiem gewicht. Dit themanummer toont hoeveel kansen hier liggen om vanuit het kloppend hart van de Schriften en de sociale werkelijkheid waarin we leven, diaconaat ook het kloppend hart van de prediking te laten zijn.

Dat voelen de kerken momenteel goed aan. Waar paus Franciscus een Jubeljaar van de Barmhartigheid afkondigde (2016), schreef paus Benedictus XVI in 2006 reeds: ‘Het wezen van de Kerk komt tot uitdrukking in een driedvoudige opdracht: de verkondiging van Gods Woord (*kerygma-martyria*), het viëren van de sacramenten (*leiturgia*), de dienst van de liefde (*diakonia*). Deze opdrachten veronderstellen elkaar en zijn niet te scheiden. De dienst van de

liefde is voor de kerk geen soort steunverlening, die men ook aan anderen zou kunnen overlaten, doch behoort tot haar wezen, is een onontbeerlijke uitdrukking van haar diepste Wezen.’ <

Literatuur

- Allen, R.J., Andrews, D.P., Ottoni-Wilhelm, D. (eds.) (2011). *Preaching God's Transforming Justice. A Lectionary Commentary*, Year B. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press.
- Benedictus XVI (2006). *Deus Caritas Est*. w2.vatican.va/content/benedict-xvi/nl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20051225_deus-caritas-est.html, artikel 25, bezocht: juni 2016.
- Gaarden, M. (2014). *The Emerging Sermon: The encounter between the words of the preacher and the listeners' experience*. Paper presented at the Academy of Homiletics. pure.au.dk/portal/files/81271538/The_Emerging_Sermon.pdf, bezocht: juni 2016.
- Magnus, E.M. (2016). *Mintijteer*, Franeker: Van Wijnen.
- Leede, B. de & Stark, C. (2013). Protestantse preken in hun kracht en zwakheid: Een quickscan. *Nederlands Theologisch Tijdschrift*, jrg. 67/2. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Resner, A. (2015). *Living in-Between. Lament, Justice, and the Persistence of the Gospel*. Eugene, Oregon: Wipf and Stock.

Herman (prof.dr. H.) is bijzonder hoogleraar Diaconiewetenschap aan de Protestantse Theologische Universiteit Groningen/Amsterdam.
h.noordegraaf@pthu.nl

Ciska (dr. F.) Stark is universitair docent Praktische Theologie en directeur Onderwijs aan de Protestantse Theologische Universiteit Amsterdam/Groningen.
f.stark@pthu.nl